

Investigating the process and approaches of holding "Hazara Ferdowsi" ceremony in 1933 in the world

AliMohammad Tarafdari¹

**GANJINE-YE
ASNAD**
Historical Research &
Archival Studies Quarterly

Research paper

Abstract:

Purpose: The purpose isto investigate,identify, and analyze the main approaches in Ferdowsi Millennial ceremony in the most important capitals and cities around the world, based on the records and resources related to this period, along with analyzingthe effectof such ceremony at the global level.

Method and Design Research: Library resources and archival records were studied and analyze-dusing historical method in a descriptive and analytical way.

Findings and conclusions: The Pahlavi government tried to provide an international image for its sovereignty, celebrating Ferdowsi Millennialin the countries around the world and then increase its national prestige in other countries of the world. Moreover, the ceremony helped to demon-strate an image of efficient governance and the country progress.

Keywords: Reza Shah;The Ferdowsi Millennial; Shahnameh Studies; Nationalism.

Citation: Tarafdari, A. M. (2022). Investigating the process and approaches of holding "Hazara Ferdowsi" ceremony in 1933 in the world. *Ganjine-ye Asnad*, 32(4), 46-76.

doi: 10.30484/ganj.2022.2956

1. Assistant Professor of History,
National Library and Archives of Iran,
Tehran, Iran

tarafdari@yahoo.com

Copyright © 2023, NLAI (National Library & Archives of I. R. Iran). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and adapt the material for any purpose.

Ganjine-Ye Asnad

«128»

Peer-reviewed Journal | National Library & Archives of I. R. Iran, Archival Research Institute

ISSN: 1023-3652 | E-ISSN: 2538-2268

Digital Object Identifier(DOI): 10.30484/ganj.2022.2956

Indexed by Google Scholar, Researchgate, ISC, SID & Iran Journal | <http://ganjineh.nlai.ir>

Vol. 32, No.4, Winter 2023 | pp: 46 - 76 (31) | Received: 2, Jan. 2022 | Accepted: 8, Mar. 2022

Historical research

فصلنامه تحقیقات تاریخی
و مطالعات آرشیبوی

مقاله پژوهشی

بررسی روند و رویکردهای برگزاری مراسم «هزاره فردوسی» ۱۳۱۳ ش در جهان

علی محمد طرفداری^۱

چکیده:

هدف: بررسی و تحلیل چرایی، چگونگی و شناسایی رویکردهای اصلی در برگزاری مراسم هزاره فردوسی در مهم‌ترین پایتخت‌ها و شهرهای جهان بر مبنای اسناد و منابع مربوط به این دوره، همراه با تحلیل نتایج حاصل از برگزاری مراسم مذکور در سطح جهانی است.

روش/رویکرد پژوهش: نوشتار حاضر با روش تاریخی و با شیوه توصیفی تحلیلی و با استفاده از اسناد و مدارک آرشیبوی و منابع کتابخانه‌ای نوشته شده است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: حکومت پهلوی درصدد بود تا از طریق برگزاری مراسم هزاره فردوسی در کشورهای جهان، برای حاکمیت خود وجهه‌ای بین‌المللی فراهم آورد و از این طریق بر اعتبار ملی خود در سایر کشورهای جهان بیفزاید، و در عین حال به کمک این مراسم، تصویری از یک حاکمیت کارآمد را به نمایش بگذارد و خود را عامل پیشرفت کشور نشان دهد.

کلیدواژه‌ها: رضاشاه، هزاره فردوسی، شاهنامه پژوهی، ملی‌گرایی.

استناد: طرفداری، علی محمد. (۱۴۰۱). بررسی روند و رویکردهای برگزاری مراسم «هزاره فردوسی»

۱۳۱۳ ش در جهان. گنجینه اسناد، ۳۲(۴)، ۴۶-۷۶ | ۱۰،۳۰۴۸۴/ganj.۲۰۲۲،۲۹۵۶ | doi: ۱۰،۳۰۴۸۴/ganj.۲۰۲۲،۲۹۵۶

۱. استادیار تاریخ، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران
tarafdary@yahoo.com

گنجینه اسناد

۱۲۸

فصلنامه علمی | سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا.ایران - پژوهشکده اسناد

شاپا (چاپی): ۱۰۲۳-۳۶۵۲ | شاپا (الکترونیکی): ۲۵۳۸-۲۲۶۸

شناسانه برنمود رقمی (DOI): ۱۰،۳۰۴۸۴/ganj.۲۰۲۲،۲۹۵۶

نمایه در: ISC, SID, Researchgate, Google Scholar و ایران ژورنال | <http://ganjineh.nlai.ir>

سال ۳۲، دفتر ۴، زمستان ۱۴۰۱ | صص: ۴۶ - ۷۶ (۳۱)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۹/۱۷ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۱۴

تحقیقات تاریخی

۱. مقدمه

برپایی هزاره فردوسی و بزرگداشت هزارمین سال تولد حکیم ابوالقاسم فردوسی سراینده شاهنامه در مهر ۱۳۱۳، از برجسته‌ترین و ماندگارترین نموده‌های ملی‌گرایی در حکومت پهلوی اول است که با حضور شخص رضاشاه و مهم‌ترین رجال سیاسی و فرهنگی این حکومت و گروه کثیری از مهمانان خارجی همراه با احداث و افتتاح آرامگاه فردوسی در شهر توس به اجرا درآمد و فصل نوینی را در بازنمایی زندگی و زمانه فردوسی و مطالعات شاهنامه‌شناسی در سطح ملی رقم زد. این مراسم در دو سطح ملی و بین‌المللی برگزار شد. در سطح ملی افزون‌بر برگزاری مراسم هزاره فردوسی در تهران، در غالب شهرهای کشور نیز مراسمی برپا شد. در سطح بین‌المللی نیز علاوه بر آنکه کنگره هزاره فردوسی خود به‌عنوان نخستین گردهمایی بین‌المللی ایران‌شناسان جهان در تهران میزبان مشهورترین و برجسته‌ترین ایران‌شناسان و شاهنامه‌شناسان جهان بود، در بسیاری از پایتخت‌ها و شهرهای مهم کشورهای جهان نیز مراسم متعددی از طرف نمایندگان‌های سیاسی، کنسول‌گری‌ها و سفارت‌خانه‌های ایران و با مشارکت و همراهی گسترده مراکز علمی، فرهنگی و دانشگاهی کشورهای میزبان به اجرا درآمد که نقشی مهم در ایجاد وجهه ملی و بین‌المللی برای حکومت پهلوی ایفا کرد. در عین حال این مراسم به‌بانه بزرگداشت فردوسی و شاهنامه عملاً به‌صورت محلی برای ارائه تصویری کارآمد از حکومت پهلوی و معرفی پهلوی اول به‌عنوان بانی پیشرفت کشور در سطح جهانی درآمد و وجهه‌ای گاه کاملاً تبلیغاتی یافت. این وجه از مراسم جهانی هزاره فردوسی در اسناد و گزارش‌های برجای‌مانده از برگزاری مراسم هزاره فردوسی در پایتخت‌ها و شهرهای کشورهای مبنای پژوهش حاضر به‌وضوح انعکاس یافته‌است.

پیشینه پژوهش: تاکنون برگزاری مراسم هزاره فردوسی در سایر کشورهای جهان و هم‌زمان یا پس از برگزاری مراسم جشن و کنگره هزاره فردوسی در تهران و دیگر شهرهای ایران، بر مبنای اسناد و منابع دست‌اول مطالعه و بررسی نشده‌است و اسناد و گزارش‌های آرشیوی مربوط به ابعاد بین‌المللی این رویداد بازخوانی و تجزیه و تحلیل نشده‌اند و از این نظر پژوهش حاضر مطالعه‌ای جدید به‌شمار می‌رود. این مقاله بر مبنای رجوع به منابع و اسناد دست‌اول این دوره و نیز ارزیابی گزارش‌های مربوط به این مراسم، چرایی، چگونگی و رویکردهای اصلی در برگزاری این مراسم در مهم‌ترین پایتخت‌ها و شهرهای جهان را بررسی کرده و کوشیده‌است تا طی بررسی اسنادی و تاریخی، ابعاد گوناگون این مراسم بین‌المللی را به‌تصویر بکشد و نتایج آن را تجزیه و تحلیل کند.

۲. کنگره بین‌المللی هزاره فردوسی

مراسم بزرگداشت هزاره تولد فردوسی و کنگره آن در مهرماه ۱۳۱۳ را می‌توان یکی از بزرگ‌ترین رویدادهای سده شمسی حاضر در شمار آورد. این مراسم علاوه بر تلاش برای تدارک جایگاه و اهمیتی ملی و بین‌المللی برای حکومت پهلوی اول، به نخستین همایش و گردهمایی ایران‌شناسان و شاهنامه‌پژوهان بنام دنیا تبدیل شد و برای حکومت رضاشاه نقشی سیاسی و به‌ظاهر ملی همچون جشن‌های دوهزاروپانصدساله دوره پهلوی دوم را ایفا کرد. مقدمات برگزاری این مراسم پرطول و تفصیل به جایابی مزار فردوسی در توس و سپس احداث آرامگاهی درخور برای او در آنجا اختصاص یافت. به‌دنبال احداث این آرامگاه معظم گام بزرگ بعدی حکومت پهلوی اول در بزرگداشت فردوسی و شاهنامه‌اش برگزاری مراسم جشن هزاره تولد فردوسی، برپایی کنگره بزرگ فردوسی و درنهایت افتتاح رسمی آرامگاه فردوسی بود که طی آن‌ها برای نخستین بار شاهنامه‌شناسان و ایران‌شناسانی از سراسر جهان برای حضور در این مراسم و به‌ویژه کنفرانس علمی آن در تهران گردهم آمدند. مراسم جشن و بزرگداشت هزارمین سال تولد فردوسی که طی مهرماه ۱۳۱۳ در سراسر کشور برگزار شد، در واقع مهم‌ترین تجلی‌گاه تقدیس فردوسی و شاهنامه به‌عنوان اثری ملی از سوی حکومت پهلوی اول به‌شمار می‌رفت و عملاً از عزم این حکومت برای توجه سراسری به موضوعات ملی و بهره‌گیری تبلیغاتی از آن‌ها برای نشان‌دادن سلطنت رضاشاه به‌عنوان سلطنتی ملی حکایت می‌کرد.

روایت‌شناسی ماجرای برگزاری جشن هزاره فردوسی نیز به‌وضوح از اهمیت بُعد ملی‌گرایی این مراسم در آن دوره حکایت می‌کند؛ زیرا غالب رجال آن عهد هرکدام به‌نوعی خود را بانی و پیشنهاددهنده مراسم مذکور معرفی کرده‌اند. چنان‌که فروغی در سخنرانی در «تالار دارالمعلمین عالی» با عنوان «مقام ارجمند فردوسی» - که به‌مناسبت افتتاح مراسم فروش بلیت‌های بخت‌آزمایی تأمین هزینه‌های برپایی مقبره فردوسی در سال ۱۳۱۲ برگزار شد - در این باره تلویحاً مدعی است که خود کاشف هزارمین سال تولد فردوسی بوده‌است (فروغی، ۱۳۸۷، ج ۲، ص ۳۲۱)؛ ولی علی‌اصغر حکمت باین‌که در خاطره خود درباره موضوع بنای آرامگاه فردوسی فروغی را «لیدر این فکر» معرفی می‌کند، درباب مراسم و کنگره هزاره مدعی است که او این موضوع را پس از اتمام بنای آرامگاه به فروغی پیشنهاد داده‌است (صفایی، ۲۵۳۵، ص ۱۰۰). در کنار روایت حکمت، مهدی‌قلی هدایت برگزاری مراسم هزاره را تحت‌تأثیر عادت فرنگیان در گرفتن جشن‌های تولد و چندده‌سالگی و نیز صدسالگی فوت بزرگان می‌داند و برخلاف مبنای مراسم جشن هزاره فردوسی در واقع امر، بهانه آن را وفات فردوسی می‌گوید و سیدحسین تقی‌زاده را بانی

۱. البته لازم به اشاره است که سال ۱۳۱۳ هیچ تقارنی با هزارمین سال تولد فردوسی یا آغاز یا اتمام شاهنامه نداشته‌است. محمد محیط طباطبایی در این باره نوشته‌است: «با مراجعه به ارقام تاریخی مربوط به ولادت فردوسی و قصد شاهنامه‌سرایی و دو مرحله اتمام و اکمال شاهنامه، هیچ‌یک از این ارقام در دو صورت قمری و شمسی خود و مقایسه آن با عدد ۱۳۱۳ نمی‌تواند ملاکی برای هزاره‌ای از آن سال‌ها باشد» (محیط طباطبایی، ۱۳۶۹، ص ۱۰).

اصلی این فکر معرفی می‌کند (هدایت، ۱۳۴۴، ص ۴۰۴). در این میان چالش برانگیزترین این دعاوی متعلق به یحیی دولت‌آبادی است که ضمن شرح جزئیات این مراسم، خود را نخستین طراح این اندیشه معرفی می‌کند و در خاطرات خود و ذیل ثبت رخدادهای دوره سلطنت رضاشاه می‌گوید: «دیگر از کارها که در این چند سال واقع شد و صدای ایران را در همه جای دنیا بلند کرد و تا یک‌اندازه افتخار آن شامل حال نگارنده است حکایت جشن هزارسالگی فردوسی است» (دولت‌آبادی، ۱۳۶۴، ج ۴، ص ۴۲۲) و در ادامه مدعی می‌شود که مسئولان امر این ایده او را به سرقت بردند و با کنار گذاشتن او، برنامه بنای آرامگاه و سپس برپایی مراسم جشن هزاره فردوسی را حتی بدون کوچک‌ترین دعوتی از او اجرا کردند (دولت‌آبادی، ۱۳۶۴، ج ۴، صص ۴۲۲-۴۲۵).

افزون بر جنبه ملی مراسم هزاره فردوسی، وجه بین‌المللی این مراسم هم که با برگزاری مراسم متعدد و گوناگون در کشورهای دیگر جهان تا پایان سال ۱۳۱۳ش تداوم یافت، از همان کنگره هزاره در تهران متجلی شد و ایران‌شناسان غیرایرانی متعددی از کشورهای مختلف از شرق تا غرب جهان در آن حضور یافتند و افزون بر آن دول گوناگون خارجی نیز یا از طریق ارسال نمایندگان سیاسی و علمی خود و یا از طریق ارسال پیام خطاب به دولت ایران و فرستادن هدیه برای شخص پهلوی اول در این کنگره مشارکت کردند. این کنگره «صبح روز پنج‌شنبه ۱۲ مهرماه ... در تالار مدرسه دارالفنون تشکیل» شد و با سخنرانی محمدعلی فروغی در مقام «رئیس‌الوزرا» و علی‌اصغر حکمت به‌عنوان «وزارت معارف» افتتاح شد (سال‌نامه پارس، ۱۳۱۴، صص ۲۲-۲۵) و چنان‌که اشاره شد، به‌صورت نخستین کنگره خاورشناسان در ایران و در عین حال تنها گردهمایی بین‌المللی در دوره پهلوی اول و «نخستین [محل] برخورد فکر ایرانی با ایران‌شناسی بیگانگان در قرن بیستم» (محیط طباطبایی، ۱۳۵۱، ص ۱۰۴) درآمد^۱ و ایران‌شناسان مشهور آن عصر همچون آرتور کریستن سن و هانری ماسه در آن حضور یافتند و حدود یک هفته درباره ارزش حماسی و ملی شاهنامه فردوسی و شناخت افکار و اندیشه فردوسی در تالار مدرسه دارالفنون سخنرانی کردند. «در جلسه اول کنگره، تلگراف مولوتف رئیس شورای کمیساریاهای شوروی و تلگراف وزیر امور خارجه انگلیس مبنی بر شادباش و حاکی از تشکیل جلسات بزرگداشت فردوسی و شاهنامه در لندن گراد و لندن» (صفایی، ۲۵۳۵ الف، ص ۶۴) به‌همراه «سایر تلگرافاتی که از رجال و انجمن‌های فرهنگی و ادبی و رؤسای کشورها در زمینه تبریک به‌مناسبت عید رسمی جشن هزارساله شاعر ملی ایران مخابره شده بود قرائت [و] جواب‌های لازم که از طرف رئیس‌الوزرا و وزیر امور خارجه و خود کنگره صادر گردید نیز خوانده شد» (اطلاعات در یک ربع قرن، ۱۳۲۹، ص ۱۳۳).

۱. البته در دوره پهلوی دوم با قرائت تبلیغاتی، از این رویداد به‌عنوان اقدامی محصول کار شخص پهلوی اول یاد شده است. برای نمونه، مهدی غروی در این باره چنین می‌نویسد: «تجلیل از فردوسی و تشکیل کنگره جهانی شاهنامه‌شناسان در سال ۲۴۹۳ شاهنشاهی (۱۳۱۳ هجری) که بزرگ‌ترین اقدام فرهنگی اعلی حضرت رضاشاه کبیر در سطح بین‌المللی بود، نمونه‌ای از قدرشناسی آن مرد بزرگ نسبت به فردوسی نامدار و ملت ایران محسوب می‌گردد» (غروی، ۲۵۳۵، ص ۲۷). ولی در دهه‌های بعد ارزش و اهمیت فرهنگی و جهانی آن چنین توصیف شده است: «جشن هزاره فردوسی به سال ۱۳۱۳ش یکی از رویدادهای مهم فرهنگی قرن و بدون تردید مهم‌ترین و علمی‌ترین کنگره‌های بود که در ایران معاصر برگزار شد؛ چراکه مشاهیر فرهنگ و ادبی که در آن گرد آمده بودند، هیچ‌گاه و در هیچ جای دیگر جهان معاصر کنار هم نشستند» (ریاحی، ۱۳۸۰، ص ۳۷۴).

در جلسه روز دوم کنگره، سفیر دولت اتحاد جماهیر شوروی و ... وزیرمختار آلمان و عده‌ای از اعضای آن دو سفارت نیز شرکت داشتند. در این جلسه سفیر شوروی پس از ایراد نطقی درباره روابط دوستانه ایران و شوروی و علاقه‌مندی مردم شوروی به بزرگداشت فردوسی، هدایای زیر را برای استفاده ایرانیان و حفظ در موزه ملی به دولت شاهنشاهی اهدا کردند: «۱. یگانه کپیه از مجموعه بشقاب‌های عهد ساسانیان که در موزه لنین گراد حفظ می‌شود و یازده پارچه است؛ ۲. کپیه‌ای از نسخه خطی شاهنامه فردوسی مورخ ۱۳۳۳م [۷۳۱ه.ق.]; ۳. آلبوم‌ها و کتب گران‌بها مربوط به صنایع [هنرهای] ایرانی.» وزیرمختار آلمان «نیز در طی نطق خود از علاقه‌مندی مردم آلمان به ایران و سابقه ممتد پژوهش‌گری دانشمندان آلمانی در بررسی شاهنامه سخن گفت ... در این جلسه دکتر محمد آقاوگلو استاد صنایع [هنرهای] ظریفه خاور نزدیک در دانشگاه میشیگان نیز نسخه‌ای از شاهنامه چاپ دانشگاه میشیگان را برای تقدیم به حضور شاهنشاه و دو نسخه برای حفظ در کتابخانه ملی ایران اهدا کرد و به اطلاع رسانید که این دانشگاه حاضر است دو نفر دانشجوی ایرانی علاقه‌مند را مجاناً در آن دانشگاه بپذیرد» (غروی، ۲۵۳۵، صص ۶۵-۶۶؛ وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، بی‌تا، صص ۶-۷). البته افزون‌بر این هدایا، «سفارت کبری شوروی» نیز در همان ایام از وزارت خارجه خواستار مجوز برای واردکردن «چهار صندوق کتاب به‌منظور اهدا به دولت علیه ایران» از طرف دولت اتحاد جماهیر شوروی «به‌مناسبت جشن هزارمین ساله فردوسی» شد و به‌ویژه تقاضای حمل فوری آن‌ها از «بندر پهلوی» به تهران را مطرح کرد تا «به‌موقع اهدا شوند» (ساکما، ۰۵۱۷۴۴-۳۱۰).

هم‌چنین در جلسه روز سوم یعنی «شنبه ۱۶ مهرماه نمایشگاهی از عکس‌های مربوط به حفاری‌های علمی در ترکستان ترتیب داده شده بود. در این نمایشگاه برای نخستین‌بار نمونه‌هایی از خطوط سغدی نمایش داده شد.» در این جلسه «تلگرافی که پارسیان هندوستان در تبریک جشن هزاره فردوسی به زبان انگلیسی مخابره کرده بودند، به‌وسیله آقای دکتر صدیق قرائت شد.» در همین جلسه عبدالوهاب عزام ترجمه خود از شاهنامه چاپ مصر را به رضاشاه تقدیم کرد و «دو نسخه نیز به آقایان فروغی و حکمت اعطا نمود. استاد حکمت [هم] از این‌که وی به فارسی سخنرانی کرد و سه جلد شاهنامه تقدیم نمود، تشکر کرد.» در جلسات روزهای بعد نیز برنامه‌هایی همچون «نمایشگاهی از عکس‌های آثار تاریخی ایران» از سوی «فرانکلین گنتر مدیر مؤسسه آمریکایی کاوش‌های باستان‌شناسی در ایران» برگزار شد و هدایایی مانند «یک دوره کامل از حروف سربی [نستعلیق] جدیدی ... که دربار نظام حیدرآباد با صرف ده سال ممارست و تجربه تهیه

کرده بود»، از سوی «پروفسور عبدالکریم حسنی ... از حیدرآباد دکن» به دولت ایران تقدیم شد (غروی، ۲۵۳۵، صص ۶۸-۶۹، ۷۲؛ وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، بی تا، صص ۸-۱۰).^۱ این هدیه سلطنتی در قالب «هفت صندوق» و «از طریق قصر شیرین» و طبق مصوبه هیئت وزرا بدون پرداخت «حقوق گمرکی و سایر عوارض» به کشور وارد شد (ساکما، ۰۵۱۷۴۴-۳۱۰).

۳. مراسم هزاره فردوسی در جهان

به مناسبت بزرگداشت فردوسی در ایران در پایتخت‌ها و شهرهای مهم بعضی از کشورهای دیگر همچون واشنگتن، لندن، استکهلم، پاریس، ژنو، بروکسل، رم، برلین،^۲ ورشو، استانبول، مسکو، لنین‌گرا، کیف، مینسک، تفلیس، ایروان، بادکوبه،^۳ تاشکند، استالین‌آباد (دوشنبه)، قاهره، بیروت، بغداد، حجاز [عربستان]، کابل، دهلی، بمبئی و توکیو نیز مجالس متعددی گاه «به ریاست پادشاهان یا رؤسای جمهور» (یغمایی، ۲۵۳۵، ص ۴۱۱) در بزرگداشت مقام فردوسی و شاهنامه برگزار شد و این کشورها علاوه بر اعزام شرق‌شناسانی به ایران، خود نیز هزارمین سال تولد فردوسی را جشن گرفتند (سال‌نامه پارس، ۱۳۱۴، صص ۶۲-۶۳؛ روزنامه/اطلاعات، شماره ۲۲۹۶، ۲ مهر ۱۳۱۳). چنان‌که «به مناسبت جشن هزارمین سال تولد فردوسی، در کلیه نقاط افغانستان جشن‌های مفصلی گرفته شد. از جمله در کابل پایتخت افغانستان در سفارت کبرای ایران ضیافت داده شد» (انجمن نامه و کتاب‌خانه مزدیسنان، ۱۳۲۵، ص ۳۴). در شوروی ظاهراً مراسم هزاره فردوسی در سالن تئاتر بزرگ شهر مسکو که استالین نیز در آن حضور داشت، از سایر بزرگداشت‌های فردوسی در دیگر شهرهای شوروی شکوه بیشتری داشت (نفیسی، ۱۳۴۵، ص ۸۰؛ صفایی، ۲۵۳۵، صص ۱۹۵؛ اطلاعات در یک ربع قرن، ۱۷ مهر ۱۳۲۹، صص ۱۳۲-۱۳۳؛ ریاحی، ۱۳۸۰، صص ۳۷۵). در این مراسم طبق مصوبه هیئت وزرا سعید نفیسی به‌عنوان یکی از نمایندگان «دولت شاهنشاهی» ایران حضور داشت (ساکما، ۰۵۱۹۶۳-۳۱۰). البته طبق سندی دیگر، ظاهراً انتخاب سعید نفیسی به‌دستور شخص رضاشاه انجام شده‌است (ساکما، ۰۳۸۷۳۸-۳۱۰). به مناسبت جشن هزاره فردوسی، در موزه تمدن شرق مسکو هم نمایشگاهی از آثار هنری و باستانی ایران برپا شد (روزنامه/اطلاعات، شماره ۲۲۹۶، ۲ مهر ۱۳۱۳) و «در تمام نقاط کشور اتحاد جماهیر شوروی نمایشگاه‌های مخصوصی از آثار و نوشته‌ها و نقاشی‌های ایران باستان به‌نام فردوسی تشکیل شد و هم‌چنین نسخه‌های خطی شاهنامه برای عموم به‌نمایش گذاشته شد. تمام روزنامه‌های اتحاد جماهیر شوروی شرح حال و خدمات شاعر شهیر ایرانی را درج کردند و مقالات مبسوطی در این باره نگاشتند. مسیو

۱. ذکر این نکته خالی از فایده نیست که سیدعبدالکریم حسنی خود به‌عنوان «نماینده دولت اعلی حضرت نظام دکن» در نامه‌ای به «مقام محترم ریاست جلیله دفتر مخصوص شاهنشاهی» درباره این هدیه و علاقه «دولت نظامیه دکن ... به ادبیات و مطبوعات ایران» و زحمات خودش در تهیه آن توضیحاتی داد و پاسخ آن را نیز از دفتر مزبور دریافت کرد (ساکما، ۰۳۸۷۳۸-۳۱۰).
 ۲. گزارش مراسم جشن فردوسی در برلین در مجله انجمن شرق‌شناسی آلمان منتشر شد: "Die Firdosi-Feier in Berlin". (1934). Zeitschrift der Deutschen Morgenlaendischen Gesellschaft, Vol. 88 (N. F. 13), No. 2, PP 111-117
 ۳. نمایندگان ایران برای حضور در مراسم جشن بادکوبه طبق مصوبه هیئت وزرا محمدعلی تربیت و محمود افشار بودند (ساکما، ۰۵۱۹۷۹-۳۱۰).

لوزینسکی دانشمند شوروی قطعات مهمی از شاهنامه را ترجمه کرد و به صورت کتابی منتشر کرد. دانشگاه تفلیس هم شاهنامه را به زبان گرجی چاپ کرد» (انجمن نامه و کتابخانه مزدیسنان، ۱۳۲۵، ص ۳۳). گستردگی مراسم مربوط به جشن هزاره فردوسی در جمهوری‌های مختلف اتحاد جماهیر شوروی به میزانی بود که این مراسم طی سالیان بعد به عنوان بزرگ‌ترین مراسم برگزار شده در سطح بین‌المللی توصیف می‌شدند:

«وقایع جشن هزارساله فردوسی در مهم‌ترین شهرهای اتحاد جماهیر شوروی بهترین تقدیر و تشویق این حکیم بزرگوار بود ... هیچ‌یک از ملل جهان به اندازه ملت‌های اتحاد جماهیر شوروی در این جشن تاریخی حق فردوسی را آن طوری که شایسته مقام او بوده شاید ادا نکرده باشند. منظور این نیست که آن‌ها در این جشن شرکت نکرده و یا نمایندگان آن ملل به کنگره فردوسی اعزام نشدند؛ خیر، مراد این است که ملت‌های اتحاد جماهیر شوروی با وجود تیرگی روابط و با وجودی که بر روی تمایلات سیاسی و اقتصادی انگلوساکسن و در [این] اواخر به منظور تقویت از [دربار] دول نازیسم و فاشیسم، در سرتاسر مرزهای شمالی ما دیوار چین کشیده بودند، مع‌هذا وظیفه مدنی خود را درباره حکیم نامی ایران به‌طور پسندیده انجام دادند» (آذری، ۱۳۲۸، ص ۸).

در جوار شوروی و اروپای شرقی آن عهد یعنی در لهستان نیز به مناسبت هزاره فردوسی، ضمن برگزاری مراسم جشن، مقالاتی درباره فردوسی و ترجمه قسمت‌هایی از شاهنامه منتشر شد (سازمان جشن هنر، مجموعه جشن طوس، ۲۵۳۵، ص ۶۱). جشن هزاره فردوسی در پاریس با ریاست افتخاری ریاست جمهوری وقت فرانسه به نام آلبر لُبرن و در زمان وزیرمختاری حسین علا و «در حضور هزاران نفر از شخصیت‌های فرانسه و اعضای هیئت سیاسی مقیم و عده‌ای از ایرانیان به‌ویژه دانشجویان» برگزار شد و طی آن وزیرمختار ایران «به زبان فرانسوی فصیح نطقی ایراد کرد و توجه همگان را به خود جلب نمود ... در مراسم جشن هزاره فردوسی پل بلیو (از شخصیت‌های محترم فرانسه) با بیانات مؤثر خود درباره شخصیت شاعر بزرگ ایران و تجلیل از مقام او توجه همگان را جلب کرد. استاد هانری ماسه خاورشناس معروف فرانسه نیز سخنرانی جالبی در موزه گیمه ایراد کرد» (عبده، ۱۳۶۸، ج ۱، ص ۱۱۰). جزئیات بیش‌تر از گزارش جشن‌های هزاره فردوسی در دیگر کشورها و پایتخت‌های مهم جهان را نشریه مزدیسنا و اسناد مربوط این‌گونه روایت و ثبت کرده‌اند:

«در کشور آلمان مانند کلیه ممالک خارجه جشن‌های باشکوهی به افتخار هزارمین سال تولد فردوسی منعقد شد. در برلن جشن مزبور در دانشگاه برلن برگزار شد که در آن عده‌ای از دانشمندان و اعضای عالی‌رتبه آن کشور حضور داشتند. شهردار برلن هم بدین

مناسبت یکی از خیابان‌های بزرگ و معروف شهر برلن را به اسم ایران تبدیل کرد» (انجمن نامه و کتاب‌خانه مزدیسنان، ۱۳۲۵، ص ۳۸). البته براساس گزارش سفارت ایران در برلین به وزارت امور خارجه، این سفارت‌خانه در ابتدا به نام گذاری خیابانی در برلین به نام فردوسی مأمور بود، ولی این امر با وجود همراهی «مصادر امور آلمان از مقامات رسمی و حزبی و اداره سیاست خارجی و اشخاص متنفذ»، به دلیل مشکلاتی چون ناآشنایی آلمانی‌ها با اسم فردوسی و دشواری تلفظ آن و نیز شباهت تلفظ این نام با کلمه‌ای مورد استفاده «اوباش»، در نهایت منتفی شد و به جای آن خیابانی را به نام ایران (پارس) نام گذاری کردند (ساکما، ۱۳۰۱۷۷-۲۹۷). «هم‌چنین در هامبورگ (یکی از بندرهای مهم آلمان) جشن مزبور در دانشگاه هامبورگ گرفته شد که در آن دکتر راین رئیس دانشگاه نطقی درباره عظمت شاعر بزرگ ایرانی و انعقاد جشن هزارمین سال [انجام داد] و آقای پرفسور اشتروما که در ادبیات شرقی بسیار مشهور است، سخنرانی‌ای راجع به تاریخ زندگانی فردوسی ایراد کرد» (انجمن نامه و کتاب‌خانه مزدیسنان، ۱۳۲۵، ص ۳۸). طبق گزارش کنسول‌گری ایران در هامبورگ به وزارت امور خارجه که ترجمه فارسی سخنرانی «دکتر گوستاو آدولف راین» را نیز به ضمیمه دارد، راین در سخنان خود با توجه به سیاست‌های آریانیستی آلمان هیتلری آن زمان در زمینه ایران از یک سو و گرایش رضاشاه به آلمان از سوی دیگر، به بیان مطالبی تبلیغاتی نظیر «دعای بندگان اعلی حضرت همایون شاهنشاه» و تقدیر و ستایش از پهلوی اول و اقدامات و «خدمات او به معارف و تربیت ملت از ایجاد مدارس مقدماتی تا تأسیس مدارس عالی» نیز پرداخت و در پایان صحبت‌های خود را این‌گونه خاتمه بخشید: «خواهش دارم از جای خود بلند شوید تا سرود ایران را بشنویم... و در مقابل «کنسول» ایران نیز در سخنان خود پس از تمجید از رضاشاه و هم‌سان‌انگاشتن او با فردوسی به عنوان یکی از «مردان بزرگ» که «خداوند توانا در روزهای سخت ... به ما بخشایش فرمود»، به ستایش از «آدلف هیتلر» پرداخت و «سخن خود را با ندای زنده‌باد دستور بزرگ و پیشوای آلمان» به پایان رساند (ساکما، ۱۳۰۱۷۷-۲۹۷؛ ۳۷۹۸۰-۲۹۷).

نظیر این اتفاقات در تبدیل مراسم هزاره فردوسی به پهلوی‌ستایی مدنظر رضاشاه را در گزارش سفارت ایران در برلین به وزارت امور خارجه درباره جشن فردوسی در شهر لایپزیک هم می‌توان دید:

«آخرین جشن فردوسی در آلمان در شهر لیبزیک صبح ۱۱ آذر [۱۳۱۳] منعقد گردید و جمعیت کثیری از معاریف محترمین و هم‌چنین حاکم شهر در سالون کتاب‌خانه دانشگاه که با فرش‌های ایران و گل و ریاحین تزیین شده بود، حضور به هم رسانیده و پس از ایراد نطق‌های مختصر از طرف حاکم شهر و زمامداران کتاب‌خانه دانشگاه و این بنده راجع به

فردوسی و ترقی و عظمت ایران در عهد اعلی حضرت همایون شاهنشاه ارواحناده، خطابه مبسوط و مفصلی از طرف براون لیش معلم اَلْسِنَه شرقیه در شهر مزبور راجع به فردوسی ایراد گردید که موجب تمجید و تحسین حضار واقع گردید» (ساکما، ۱۷۷-۰۳۰-۲۹۷).

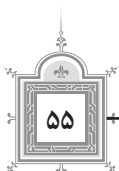
همچنین «شارژه دافر [کاردار] سفارت ایران در پاریس از «افتتاح اکسپوزیسیون کتابخانه ملی» بدین مناسبت خبر داد و ضمن اشاره به حضور محمدعلی فروغی به عنوان وزیر معارف ایران در مراسم افتتاحیه این نمایشگاه، بر ذکر نام پهلوی اول و تمجید از او تأکید کرد:

«جشن‌ها و هفته فردوسی در پاریس از ۱۲ دسامبر (۲۱ آذر ۱۳۱۳) شروع شده [است] و ۲۰ دسامبر (۲۹ آذر) ختم می‌شود. روز ۱۲ دسامبر مطابق ۲۲ آذر [کذا] که شروع به جشن‌ها است، مطابق پروگرام مقرر بود [که] در کتابخانه ملی ... اکسپوزیسیون فردوسی افتتاح [شود] و تا آخر مدت جشن‌ها باقی باشد و ضمناً قرار داده بودند افتتاح اکسپوزیسیون که در واقع افتتاح جشن‌ها است، توسط بنده که شارژه دافر سفارت دولت شاهنشاهی ایران در پاریس هستم به عمل آید ... روز مزبور ساعت مقرر فدوی به اتفاق جناب آقای فروغی (جناب مستطاب اجل آقای علاء، لندن بودند [و] حضور نداشتند) برای افتتاح اکسپوزیسیون به عمارت کتابخانه رفتیم ... در تالار، اکسپوزیسیون به وضع جالب توجهی ترتیب داده شده [بود] و مملو از مدعوین علما و مستشرقین ... و مأمورین عالی‌رتبه فرانسه بود ... هم بنده و هم وزیر معارف در نطق خودمان به اسم مبارک بندگان اعلی حضرت همایون شاهنشاهی رضاشاه پهلوی ارواحناده اشاره نمودیم و مجلس با کف‌زدن‌های طولانی خاتمه یافت» (ساکما، ۱۷۷-۰۳۰-۲۹۷).

این «شارژه دافر» در گزارش دیگری درباره «مجلس جشن در بلدیة [شهرداری] پاریس آورده است:

«روز ۱۷ دسامبر مطابق ۲۶ آذر ... مجلس پذیرایی در بلدیة بود. روز مزبور ساعت مقرر بنده در خدمت جناب مستطاب اجل آقای علاء و جناب آقای فروغی به بلدیة رفتیم ... و ... مسیو پل فور ... اشعاری را که ساخته بود، قرائت کرد ... چند روز بعد هم شورای بلدی پاریس عین اشعار پل فور را که مشارالیه به قلم خود برای هدیه به سفارت دولت شاهنشاهی نوشته [بود] ارسال داشت ...؛ [تا] در صورت اقتضا به عرض خاک پای مبارک بندگان اعلی حضرت همایون شاهنشاهی ارواحناده برسانند و بعد در موزه آثار فردوسی ضبط شود. بدیهی است پل فور شاعر برای اشعاری که ساخته و بعد به قلم خود نوشته و تقدیم نموده [است]، توقع تشویق دارد. موضوعی که به وسیله آن ممکن باشد مشارالیه را راضی نگاه داشت، به نظر انجمن آثار ملی است. به علاوه ابل بنار عضو آکادمی ... اشعاری

۱. اَلْسِنَه (alsane): جمع لسان: زبان‌ها
۲. اکسپوزیسیون: نمایشگاه

سرود و فوق‌العاده مورد توجه واقع شد ... به نظر فدوی مناسب نیست این وظایف فراموش شود و ممکن است سردی و کدورت حاصل نماید؛ این است [که] استدعا دارم مراتب به انجمن آثار ملی یادآور شود، هر طور خودشان مقتضی دانستند وسایل استرضای خاطر آقایان ابل بنار و پل فور را فراهم فرمایند» (ساکما، ۱۷۷-۰۳۰-۲۹۷).

به همین ترتیب نکات مشابه دیگری در گزارش سفارت ایران در ورشو ثبت شده است که بیان نقش پهلوی اول در «ترقیات» ایران آن عهد از زبان مسئولان غیرایرانی نیز از موضوعات محوری آن به‌شمار می‌رود:

«روز ۱۸ آذرماه [۱۳۱۳] ساعت ۸ بعد از ظهر از طرف انجمن ایران و لهستان و جمعیت ادبا و علما ورشو مجلس جشن هزارساله فردوسی که در آکادمی ورشو ساخته شده، تزیین یافته بود، منعقد گردید. حضار مجلس بالغ بر یک‌هزار نفر و مرکب از هیئت دولت و کور دیپلماتیک^۱ و علما و نویسندگان لهستان و وجوه اعیان ورشو و ارباب جراید بودند. بدو ژنرال یارنوشکه‌ویچ تفصیل مسافرت خود به ایران و اشتراک در جشن‌های فردوسی و مشاهداتی که در باب ترقیات ایران در ظل توجهات دقیق ملوکانه نموده [بود] را با تشکر از مراحم شاهانه که نسبت به مشارالیه ابراز شده بود، اظهار [داشت] و موقعی که از بندگان اعلی حضرت همایونی ارواحنفاذ اسم می‌برد، موزیک سلام شاهنشاهی و سرود ملی ایران از طرف یک دسته ارکستر نظامی مقرر شد] و عموم حضار قیام نمودند. مجدداً ژنرال به بیانات خود ادامه داده، شرحی از دوستی لهستان با ایران و ترقیات مملکت شاهنشاهی اظهار نمود. پس از خاتمه بیانات ژنرال، مسیو ثریا [سرایا (سرگئی)] شاپشال ... پروفیسور زبان فارسی و ترکی در دارالعلم شهر ویلنا ... که مخصوصاً از طرف دارالعلم مزبور [برای] شرکت در جشن با لباس روحانی خود به ورشو آمده بود، خطاب [ای] به زبان فارسی با ترجمه آن به زبان لهستانی قرائت نمود ... مشارالیه در خطابه خود به علایق و سوابق تاریخی بین مملکتین و ملتین ایران و لهستان اشاره نموده و با کمال مسرت ادعیه خالصانه خود و ملت لهستان را برای سلامت و سعادت شاهنشاه معظم ایران و تعالی ملت و ترقیات مملکت شاهنشاهی اظهار داشت» (ساکما، ۱۷۷-۰۳۰-۲۹۷).

«در آمریکا هم مانند سایر ممالک دنیا به مناسبت هزارمین سال تولد فردوسی جشن باشکوهی گرفتند و برای گرفتن این جشن کمیته‌ای ... انتخاب شدند ... این جشن در کتابخانه دانشگاه کلمبیا گرفته شد و در آن رئیس دانشگاه کلمبیا و وزیر مختار ایران و پرفیسور جاکسن مستشرق شهیر بیاناتی راجع به مقام فردوسی و شرح حال شاعر ایراد کردند. هم‌چنین نمایشگاهی از اقسام شاهنامه که در آمریکا تهیه شده بود و نسخ خطی و مینیاتور شاهنامه نمایش داده شد و این آثار برای مدت یک ماه در معرض نمایش عموم

Diplomatic Corps. 1: هیئت دیپلماتیک

قرار داشت» (انجمن نامه و کتابخانه مزدیسنان، ۱۳۲۵، صص ۳۸-۳۹). درباره مراسم جشن هزاره در واشنگتن، در گزارش سفارت ایران در این شهر به وزارت امور خارجه بدین نکته نیز اشاره شده است که در این نمایشگاه «مجسمه نیم تنه فردوسی را [که] جوانی موسوم به آقاییوف ارمنی ... از رعایای ایران در مورد جشن ساخته بود و مورد تمجید عامه [واقع] شد، در همان جا روی میزی گذاشته» بودند. ضمناً این گزارش نیز از ستایش و تمجید پهلوی اول خالی نبوده است و در ادامه می آورد: «و تابلوی بزرگ اعلی حضرت شاهنشاهی ارواحفاده را هم که آقای حسن وزیر با کمال خوبی تهیه کرده بود، در صدر نمایشگاه آثار فردوسی آویخته شده بود که فوق العاده مورد توجه عمومی [واقع] گردیده بود.» به علاوه بر اساس گزارش های سفارت ایران در واشنگتن، جشن ها و مراسم دیگری هم در نیویورک و چند مرکز علمی و دانشگاهی دیگر از سوی سفارت ایران و برخی از ایران شناسان آمریکایی گرفته شد (ساکما، ۱۳۰۱۷۷-۲۹۷).

در انگلستان «جشن مزبور در باشگاه لردها در لندن برگزار شد. در این ضیافت مستشرق معروف مستر دنیسون راس پس از ذکر شرح حال فردوسی قسمتی از اشعار شاهنامه را نیز ترجمه کرد ... هم چنین از عصر دوشنبه ۷ آبان^۱ (۲۹ اکتبر) تا یک هفته جشن ها و ضیافت هایی به یاد حکیم بزرگ و دانشمند ایران فردوسی برپا بود که در آن عده زیادی از بزرگان و دانشمندان و نمایندگان خارجی شرکت داشتند ... و عده زیادی از فضلا و محققین نامی انگلستان در ضیافت ها و جشن های منعقد در لندن به نام شاعر بزرگ ایران (فردوسی) شرکت کردند. در انگلستان نیز به واسطه گرفتن جشن مزبور قسمتی از اشعار فردوسی را ترجمه کرده [اند] و هم چنین کلیه مطبوعات آن کشور مقالات مبسوطی راجع به شاعر ایرانی درج کرده اند» (انجمن نامه و کتابخانه مزدیسنان، ۱۳۲۵، صص ۳۹). هفته مورد اشاره در این جا، طبق توضیحات مفصل سفارت ایران در لندن به وزارت امور خارجه، از سوی مسئولان انگلیسی این مراسم به عنوان «هفته هزارمین سال فردوسی» معین شد و نه از ۱۷ آبان، بلکه «از روز هفتم آبان مطابق ۲۹ اکتبر شروع شد». هم چنین در گزارش سفارت ایران آمده است که «مقارن با شروع هفته فردوسی ضمیمه مجله شرق نزدیک به نام فردوسی منتشر شد ... قریب دوست و پنجاه لیره مخارج طبع این مجله را بر حسب اقدام و خواهش [اعضای انگلیسی] کمیته جشن فردوسی، بانک شاهنشاهی ایران پرداخت» (ساکما، ۱۳۰۱۷۷-۲۹۷).

«در ایتالیا هم مانند کلیه کشورهای اروپا جشن های باشکوهی گرفته شد و کمیته مخصوصی برای این کار تعیین شد ... در رم جشن مزبور در آکادمی سلطنتی ایتالیا برگزار شد و در آن کارلو آلفون (عضو آکادمی سلطنتی) نطقی راجع به مقام فردوسی

۱. در متن اصلی سند ۱۷ آبان ذکر شده است؛ ولی ۱۷ آبان با ۲۹ اکتبر مطابقت ندارد و ۷ آبان با ۲۹ اکتبر مطابق است.

و اهمیت این جشن ایراد نمود. هم‌چنین فرماندار شهر رم یکی از میدان‌های باشکوه پایتخت ایتالیا (رومیة الکبری) را به نام فردوسی موسوم نموده است ... در بروکسل پایتخت بلژیک و هم‌چنین در اغلب شهرهای بلژیک به مناسبت هزارمین سال تولد شاعر بزرگ ایران (فردوسی) جشن‌های باشکوهی گرفته شد» (انجمن نامه و کتاب‌خانهٔ مزدیسنان، ۱۳۲۵، ص ۴۰). در «راپرت سفارت شاهنشاهی در بروکسل» به وزارت امور خارجه این توضیح به قلم وزیرمختار ایران نیز دیده می‌شود که «راجع به اقامهٔ جشن هزارسالهٔ فردوسی، با کمال احترام تصدیق^۱ می‌دهد به طوری که خاطر مبارک مستحضر است در بلژیک مستشرقین متعدد وجود نداشته و بر اثر آن کمیته و یا هیئتی که مخصوصاً متوجه امور ادبی شرق باشد، تاکنون [آذرماه ۱۳۱۳] در این جا تشکیل نگردیده است؛ [بنابراین] قبل از انعقاد جشن هزارسالهٔ فردوسی در بلژیک با وسایل لازمه خاطر اعلی حضرت پادشاه بلژیک و هیئت دولت و عده [ای] از رجال و دانشمندان مملکت را از مقام ارجمند و عالی فردوسی مستحضر [داشتم].» هم‌چنین در ادامهٔ این «راپرت» نیز به تمجید پهلوی اول در این مراسم‌ها اشاره شده و آمده است که در یکی از این مراسم «آقای حاجی میرزا یحیی دولت‌آبادی شرح مبسوطی از تاریخ حیات و اهمیت اشعار فردوسی به فارسی بیان [کرد] و در ضمن نطق مشارالیه به وسیلهٔ فیلم‌هایی که قبلاً تهیه شده بود، عده [ای] از تصاویر قدیمی شاهنامه و مناظر جدید ایران بر روی پردهٔ سینما نمایش داده شد. آقای دولت‌آبادی ایران و ایرانیان را مرهون بذل توجه مخصوص اعلی حضرت همایون شاهنشاهی ارواحنافداه در احیای نام فردوسی و عظمت ترقی تعالی ایران دانست... در خاتمهٔ این گزارش ذکر شده است: «به یادگار این جشن هم اقدام لازم به عمل آمده است که یکی از خیابان‌های بروکسل را به نام فردوسی موسوم نمایند» (ساکما، ۱۳۰۱۷۷-۲۹۷).

«در استکهلم (پایتخت سوئد) جشن باشکوهی به افتخار شاعر ایرانی در موزهٔ استکهلم برگزار گردید که در آن والا حضرت پرنس اوژن (برادر پادشاه سوئد) و هیئت وزرا و نمایندگان خارجی و دانشمندان در آن شرکت داشتند» (انجمن نامه و کتاب‌خانهٔ مزدیسنان، ۱۳۲۵، ص ۴۱). گزارش سفارت ایران در استکهلم حاوی این نکته نیز هست که مراسم «جشن فردوسی شب ۲۱ آبان در موزهٔ ملی» برگزار شد که محل آن در نوع خود کم‌نظیر بوده است؛ زیرا «موزهٔ ملی [از] عالی‌تری [عالی‌ترین] بناهای استکهلم است و غیر از جشن ملی سالیانهٔ نوبل موقع دیگری در آن جا جشن گرفته نمی‌شود و از تاریخ بنای موزهٔ ملی این اولین دفعه بود که جشنی برای خارجه‌ای در آن جا گرفته می‌شد» (ساکما، ۱۳۰۱۷۷-۲۹۷).

«در ترکیه این جشن با شکوه تمام در ساختمان خلق‌اوی (خانهٔ ملت) در آنکارا (پایتخت ترکیه) تشکیل شد. دانشمندان، مستشرقین، رجال سیاسی و روزنامه‌نگاران

۱. تصدیق‌دادن، در سردادن؛ مزاحم شدن

حضور داشتند ... هم‌چنین در دانشگاه شهر استانبول جشن مجللی برقرار شد که ... کنسول ایران و عده‌ای از نمایندگان خارجی ... و دانشمندان دیگر و دانشجویان ایرانی در آن شرکت داشتند» (انجمن نامه و کتاب‌خانهٔ مزدیسنان، ۱۳۲۵، ص ۴۱). مطابق با گزارش کنسول‌گری ایران در طرابوزان به وزارت امور خارجه، مراسم جشن مفصلی هم به همان سیاق در این شهر ترکیه برگزار شد که طی آن از جمله «فونسول» ایران اشاره می‌کند: «اگرچه قبلاً بالمذاکره با والی [طرابوزان] قرار شده بود موضوع فارس [و] ترک مطرح نشود، ولی باز ناطق» ادعا کرد «اگر ترک‌ها نبودند [فردوسی] شاهنامه را نمی‌توانست تنظیم نماید». این گزارش در ادامه به موضوع تمجید یکی از سخنرانان ترک از پهلوی اول و البته مصطفی کمال آتاترک اشاره می‌کند و می‌آورد: «پس از آن علاء‌بیگ‌زاده منیربیک که چندی قبل کنفرانسی برعلیه چادر در خلق‌اوی داد، پس از بیانات راجع به مقام فردوسی اشاره کرد که اسم این شاعر عالی‌مقام که تا این اواخر کم‌تر برده می‌شد، از پرتو توجهات اعلی حضرت همیون [همایون] شاهنشاهی است که مثل غازی مصطفی کمال راهنما و پیشوای ملت ایران می‌باشد؛ و بعد غزلی [را] که در موقع تشریف‌فرمایی موکب همیونی [همایونی] به اسلامبول سروده بود و اشعار یکی از شعرای ایران را استقبال [کرده بود]، «ای اسلامبول شاد باش و شاد زی/شاه‌مهمان سوی تو آید همی» خواند». در خاتمهٔ این گزارش «فونسول» ایران بدین نکته نیز پرداخت که سخنان او برخلاف قول ترکان در جراید منتشر نشده است و دربارهٔ علت آن می‌نویسد: «از تحقیقاتی که نمودم [م] معلوم شد از این‌که گفته شد شهرت سلطان محمود به واسطهٔ فردوسی است، خوششان نیامده و انتظار داشتند بنده از ترک‌های امروزه تشکر کنم که یکی از شماها در آن زمان باعث نظم شاهنامه شده [اید] و یکی از اعضای فرقه‌ای خلق‌شناسی نام اظهار می‌کرد شما باید ممنون باشید که نگفتند فردوسی ترک بوده؛ زیرا ما معتقد هستیم که حضرت آدم ترک بوده است [!].» (ساکما، ۱۳۰۱۷۷-۲۹۷).

«در بغداد (پایتخت عراق) و در سایر نقاط این کشور به مناسبت هزارمین سال تولد شاعر ایرانی جشن‌های باشکوهی از طرف ایرانیان مقیم آن کشور گرفته شد ... در کلیه شهرهای هندوستان به مناسبت هزارمین سال تولد فردوسی جشن‌های باشکوهی گرفته شد. یکی از جشن‌های مزبور در کلکته به نحو جالب توجهی برگزار شد که در آن عده‌ای از دانشمندان و پارسیان من جمله دکتر تاگور و وزیر فرهنگ بنگال در آن شرکت داشتند» (انجمن نامه و کتاب‌خانهٔ مزدیسنان، ۱۳۲۵، صص ۴۲-۴۳). البته دربارهٔ عراق اشاره به این موضوع ضروری است که برخلاف روایت مراسم جشن هزاره در بغداد در گزارش فوق، ظاهراً برگزاری مراسم مذکور در آن شهر از سوی سفارت‌خانهٔ ایران، با دشواری‌ها

۱. فرقه‌ای خلق‌شناسی نام: نام فرقهٔ مزبور خلق‌شناسی بوده است.

و حساسیت‌هایی مواجه بوده است و طبق اسناد موجود وزارت معارف و به‌ویژه برمبنای گزارش سفارت ایران در بغداد در تابستان آن سال و پیش از شروع رسمی مراسم هزاره در مهرماه، این امر حتی موجب گرایش برخی از مسئولان وقت ایران به انصراف از برگزاری جشن هزاره فردوسی در بغداد شده بود. برای نمونه، در یکی از این گزارش‌ها به قلم وزیر مختار ایران در بغداد مورخ ۱۳۱۳/۵/۳۱ در این باب آمده است:

«... ثانیاً، مردم عراق عموماً به فردوسی بدنظرند و از فرط جهل و غرور بی‌جا هم، نمی‌توانند بین مقام ادبی شاعر و آمال سیاسی و ملی او فرق بگذارند و بدین سبب ممکن است یا شرکت نکنند و یا اگر شرکت کنند، دسته مخالفی هم پیدا شود و شروع به قدح فردوسی نماید. ثالثاً، شعرا و نویسندگانی در ولایات عراق نیست که خطابه تهیه کرده و نطقی ایراد کنند و ناچار مجلس باید به‌صرف شربت و شیرینی بگذرد؛ به این جهات شرکت قنسول‌گری‌ها را در جشن مناسب ندیدم. باین حال اگر آن وزارت جلیله [امور خارجه] نظر مخالفی دارند، متمنی است فوراً تلگراف فرمایند تا اقدام لازم به‌عمل آید. در این صورت بهتر است در مدارس ایرانی و به‌وسیله محصلین نهایت با شرکت عراقی‌ها اقدام بشود و قنسول‌گری‌ها هم شرکت کنند» (ساکما، ۰۳۸۷۳۸-۳۱۰).

در اسناد و گزارش‌های کنسول‌گری‌ها و سفارت‌خانه‌های ایران درباره جشن‌ها و مراسم هزاره فردوسی در بعضی دیگر از پایتخت‌ها و شهرهای مهم کشورهای دیگر که تقریباً تا اواخر سال ۱۳۱۳ ادامه داشت، جزئیات دیگری هم به چشم می‌خورد که در نوع خود جالب توجه است و در عین حال و به‌روشنی وجه سیاسی این جشن‌ها و تبدیل آن‌ها به محلی برای ستایش و تبلیغ حکومت پهلوی اول و کسب مشروعیت ملی، سیاسی و بین‌المللی برای سلطنت او به‌بهانه بزرگداشت فردوسی را به‌نمایش می‌گذارد. این موضوع از جمله در گزارش‌های موجود از «قونسول‌گری» ایران از مراسم جشن هزاره در کویته، کراچی و بمبئی به وزارت امور خارجه قابل مشاهده است؛ به‌ویژه در گزارش مربوط به بمبئی که جنبه تبلیغاتی این جشن‌ها در جهت تقدیس از سلطنت پهلوی اول، به‌خوبی انعکاس یافته است:

«در محلی که قبلاً در قسمت پایین قونسول‌گری تهیه شده بود، فیلم فردوسی به حضار نمایش داده شد و خیلی جالب توجه گردید. این اقدام قونسول‌گری و پروپاگانداهای قبلی که به‌عمل آمده بود، سبب یک هیجان مخصوصی بین پارسی‌ها [زرتشتیان] شده، به‌طوری که تا روز بیستم مهر همه‌روزه در مجامع مختلف جشن‌هایی گرفته و جمعیت کثیری دعوت و حاضر شده، نطقین هریک به‌نوبه خود نطق‌های باحرارتی به‌مناسبت این جشن نموده و با یک احساسات فوق‌العاده نسبت به ذات اقدس بندگان اعلی حضرت

۱. قدح: بدگوی؛ سرزنش؛ عیب‌جویی؛ متضاد مدح.

شهریاری ارواحنفاده به دعا و ثنای همایونی مشغول [بودند] و فریاد زنده و پاینده باد شاهنشاه عظیم الشان و ناجی ایران اعلی حضرت اقدس پهلوی به آسمان بلند [بود] و عموم با یک شغف و سروری مشغول کفزدن می شدند. مجامع مزبور تلگرافاتی به خاک پای مبارک همایونی ارواحنفاده تقدیم داشته [اند] و به اضافه از بنده خواسته اند که مراتب جان نثاری و تشکرات قلبی آن‌ها را به پایه سریر^۱ تقدیم دارم ... خیلی به جا و به موقع است نسبت به این اقداماتی که در بمبئی به عمل آمده و احساساتی که پارسی‌ها نشان داده اند، مقرر فرمایند در زمینه همین راپرت‌ها شرحی در جراید طهران مخصوصاً ایران باستان و کوشش و شفق سرخ که به هندوستان بیش تر می آید، خود جراید از خودشان درج و اظهار قدردانی به عمل آورند» (ساکما، ۱۷۷-۰۳۰-۲۹۷).

هم چنین در گزارش مربوط به کراچی به برگزاری «جشنی مفصل» از طرف گروه‌های دیگر و به ویژه «انجمن بهایی‌ها» و نیز «پارسیان» این شهر اشاره شده است که هم چنان پهلوی ستایی در آن از جایگاهی محوری برخوردار بوده است:

«برای روز چهارشنبه ۱۱ مهرماه (مطابق با ۳ اکتبر) قونسول‌گری جشن باشکوه مفصلی تهیه نمود ... [که] تاکنون نه در این قونسول‌گری، بلکه در سایر قونسولگری‌های خارجه و سایر جشن‌ها در کراچی نظیر چنین جشنی که از هر جهت آراسته و تکمیل بود، دیده نشده است و به این واسطه فوق العاده جالب توجه واقع گردید و اروپایی‌ها که کم تر در این گونه جشن‌ها حاضر می شوند با خانم‌هایشان حضور به هم رسانیدند. اسکورت جوانان پیشاهنگی پارسیان از درب قونسول‌گری تا صحن پذیرایی به حالت خبردار ایستاده ... روز دوشنبه شانزدهم مهرماه از طرف انجمن بهایی‌ها جشن مفصلی گرفته شد ... در کراچی عده [ای] از زرتشتیان ایرانی و ایرانی‌ها جزء انجمن بهاییان می باشند و عمارت بزرگی در کراچی ساخته اند؛ این جشن را در همان جا برپا کردند. روز سه شنبه ۱۷ مهر از طرف تجار و اصناف بلوچی در هوتل [هتل] مصطفی کمال جشن گرفته شد و در آن جا اشعاری در شأن اعلی حضرت همایون شاهنشاهی ارواحنفاده خوانده شد؛ اشعار فردوسی و خطابه نیز قرائت گردید ... روز بیستم مهرماه از طرف انجمن پارسیان در تالار کاترگ که محل کنفرانس و جلسات انجمن و نمایشات پارسیان می باشد، دعوتی به عمل آمد. تالار مزین به بیرق‌های ایران و انگلیس بود. تمثال مبارک بندگاه [بندگان] اعلی حضرت همایون شاهنشاهی ارواحنفاده و الاحضرت اقدس ولایت عهد دامت عظمته و عکس فردوسی که دو روز قبل به قونسول‌گری رسید و فوراً آن عکس را پارسیان بزرگ کرده بودند در تالار نظر حضار را جلب می نمود. از طرف پسران و دختران پارسی‌ها و جوانان پیشاهنگی سرودها خوانده شد. ریاست این مجلس را دستور صاحب دکتر داهلا رئیس

۱. پایه سریر: پایه تخت سلطنت شاه

روحانی زرتشتیان عهده دار بودند ... ؛ جشن به سرود ملی ایران و سرود «خدا نگه دار شاه را!» خاتمه یافت در خاتمه معروض می دارد که اگر قونسول‌گری اقدام به جشن نکرده بود، تصور نمی رفت که هیچ گونه اقدامی در کراچی بشود» (ساکما، ۱۷۷-۰۳۰-۲۹۷).
 در آذرماه سفارت ایران در مصر نیز برنامه‌هایی را ذیل نام «هفته فردوسی» تدارک دید که «دادن کنفرانس‌های فارسی و عربی و فرانسه راجع به ایران عموماً و فردوسی خصوصاً؛ تهیه و تنظیم نمایشگاهی از آثار ادبی و صنعتی [هنری] ایران؛ نمایش فیلم‌ها و پروژکت‌های [تصاویر] مربوط به مملکت، خصوصاً معرفی آثار و ترقیات دوره باعظمت پهلوی ... ؛ و افتتاح و نام گذاری یکی از خیابان‌ها یا پل‌ها و یا باغ‌های معتبر پایتخت به نام فردوسی» از مهم ترین محورهای آن به شمار می آمدند. همین سفارت‌خانه در گزارشی دیگر از برگزاری مراسمی از سوی «جمعیت ارامنه مقیم قاهره» خبر می دهد و در آن اشاره می کند که «در نطق‌های مزبور همه جا حس تقدیر و تحسین ترقیات ایران در تحت توجهات مخصوص بندگان اعلی حضرت همایون شاهنشاهی ارواحناله فداه ابراز شد و قبلاً نیز کمال مراقبت به عمل آمد که عبارات زنده به همسایگان ایران نداشته باشد و مجلس به کمال شکوه و گرمی و کف زدن‌های متوالی و زنده باد اعلی حضرت همایون شاهنشاهی ارواحناله مقارن نیمه شب خاتمه یافت» (ساکما، ۱۷۷-۰۳۰-۲۹۷).^۱

۱. همان جا. لازم به ذکر است که از دیگر وجوه مشترک گزارش‌های کنسول‌گری‌ها و سفارت‌خانه‌های مورد اشاره، بیان این مطلب است که در روزنامه‌ها و «جرایده» کشورها و شهرهایی که میزبان مراسم جشن هزاره بودند، مطالب متعددی درباره فردوسی و شاهنامه منتشر شد و در کنار آن مطالب، مقالات و گزارش‌هایی همراه با تصاویر پهلوی اول در باب «ترقیات» ایران و تحولاتی که با آغاز سلطنت رضاشاه در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی و ... ایران رخ داد نیز انتشار یافتند. به این ترتیب در حوزه رسانه نیز مطبوعات کشورهای مذکور به بهانه جشن هزاره فردوسی به محلی برای تجسید از سلطنت رضاشاه و اقدامات او تبدیل شدند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی

بعد از اختتام جشن‌ها و بزرگداشت‌های مذکور، دولت ایران و به طور خاص «وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه» در مقام پاسخ و در واقع در مقام قدردانی از این

ردیف	شهر	کشور	تاریخ برگزاری	مقامات شرکت کننده	دستاوردها
۱	کابل	افغانستان	پاییز ۱۳۱۳	مقامات سفارت کبرای ایران؛ مقامات محلی افغانستان	گسترش شاهنامه پژوهی و تقویت پیوندهای ملی، زبانی و فرهنگی بین ایران و افغانستان؛ تبلیغات ملی برای حکومت پهلوی اول
۲	مسکو (و بعضی دیگر از مراکز جمهوری های شوروی مانند لنین گراد، کیف، مینسک، تفلیس، ایروان، بادکویه، تاشکند (دوشنبه)	اتحاد جمهوری شوروی	پاییز ۱۳۱۳	جوزف استالین و برخی از مقامات شوروی؛ ایران شناسان و شاهنامه پژوهان روس؛ نمایندگان حکومت ایران	گسترش شاهنامه پژوهی؛ ترجمه شاهنامه به روسی؛ تقویت پیوندهای ملی، زبانی و فرهنگی بین ایران و بعضی از جمهوری های شوروی؛ برپایی نمایشگاه هایی از آثار هنری ایران و نسخه های خطی شاهنامه؛ تبلیغات ملی برای حکومت پهلوی اول
۳	ورشو	لهستان	پاییز ۱۳۱۳	برخی از مقامات ایرانی و لهستانی؛ ایران شناسان و شاهنامه پژوهان لهستان	گسترش شاهنامه پژوهی؛ نگارش مقالاتی درباره فردوسی؛ ترجمه قسمت هایی از شاهنامه به لهستانی؛ سخنرانی هایی درباره فردوسی از سوی ایران شناسان لهستانی؛ تبلیغات ملی برای حکومت پهلوی اول
۴	پاریس	فرانسه	پاییز ۱۳۱۳	رئیس جمهوری فرانسه آلبر لُبرن؛ وزیر مختار ایران حسین علا؛ شخصیت های علمی فرانسوی و ایرانی؛ دانشجویان ایرانی	گسترش شاهنامه پژوهی؛ سخنرانی هایی درباره فردوسی از سوی ایران شناسان فرانسوی؛ برگزاری نمایشگاه ایران؛ تبلیغات ملی برای حکومت پهلوی اول

جدول ۱

جدول مقایسه ای برگزاری مراسم
هزاره فردوسی در جهان

ردیف	شهر	کشور	تاریخ برگزاری	مقامات شرکت کننده	دستاوردها
۵	برلین؛ هامبورگ؛ لایپزیک	آلمان	پاییز ۱۳۱۳	مقامات محلی همچون شهردار برلین؛ مقامات دانشگاه برلین و هامبورگ و لایپزیک؛ ایران شناسان آلمانی؛ مقامات سفارت و کنسولگری ایران	گسترش شاهنامه پژوهی؛ چاپ فرهنگ شاهنامه اثر فریتز وولف؛ نام گذاری یکی از خیابان های بزرگ و معروف شهر برلین به اسم ایران (پارس)؛ تبلیغات ملی برای حکومت پهلوی اول و آدلف هیتلر
۶	واشنگتن؛ نیویورک	ایالات متحده آمریکا	پاییز ۱۳۱۳	مقامات دانشگاه کلمبیا؛ وزیرمختار و مقامات سفارت ایران؛ ایران شناسان آمریکایی	گسترش شاهنامه پژوهی؛ سخنرانی هایی درباره فردوسی از سوی ایران شناسان آمریکایی؛ برگزاری نمایشگاهی از شاهنامه های چاپ آمریکا و نسخ خطی و مینیاتور شاهنامه؛ نمایش مجسمه نیم تنه فردوسی اثر یکی از ایرانیان ارمنی؛ تبلیغات ملی برای حکومت پهلوی اول
۷	لندن	انگلستان	پاییز ۱۳۱۳	مقامات بریتانیایی و ایرانی؛ ایران شناسان مشهور انگلستان؛ نمایندگان بعضی از کشورهای خارجی	گسترش شاهنامه پژوهی؛ نگارش مقالاتی درباره فردوسی؛ ترجمه قسمت هایی از شاهنامه به انگلیسی؛ سخنرانی هایی درباره فردوسی از سوی ایران شناسان بریتانیایی؛ تبلیغات ملی برای حکومت پهلوی اول
۸	رم	ایتالیا	پاییز ۱۳۱۳	اعضای آکادمی سلطنتی ایتالیا؛ شخصیت های علمی و دانشگاهی رم؛ ایران شناسان ایتالیایی	گسترش شاهنامه پژوهی؛ سخنرانی هایی درباره فردوسی از سوی ایران شناسان ایتالیایی؛ نام گذاری یکی از میدان های رم به نام فردوسی؛ تبلیغات ملی برای حکومت پهلوی اول

ادامه جدول ۱

جدول مقایسه ای برگزاری مراسم هزاره فردوسی در جهان

ردیف	شهر	کشور	تاریخ برگزاری	مقامات شرکت کننده	دستاوردها
۹	بروکسل	بلژیک	پاییز ۱۳۱۳	برخی از مقامات و مسئولان سفارت ایران؛ شخصیت های علمی و دانشگاهی بلژیک	گسترش شاهنامه پژوهی؛ نمایش فیلمها و تصاویری از شاهنامه و منظر جدید ایران؛ تبلیغات ملی برای حکومت پهلوی اول
۱۰	لستکهلم	سوئد	پاییز ۱۳۱۳	پرنس اوژن (برادر پادشاه سوئد)؛ هیئت وزرای دولت سوئد؛ برخی از نمایندگان کشورهای خارجی؛ شخصیت های دانشگاهی سوئد	گسترش شاهنامه پژوهی؛ تبلیغات ملی برای حکومت پهلوی اول
۱۱	آنکارا؛ استانبول؛ طرابوزان	ترکیه	پاییز ۱۳۱۳	برخی از مقامات سیاسی ترکیه و ایران؛ ایران شناسان ترک؛ روزنامه نگاران و دانشجویان ایرانی	گسترش شاهنامه پژوهی؛ نگارش مقالاتی درباره فردوسی؛ سخنرانی هایی درباره فردوسی از سوی ایران شناسان و ادبای ترک؛ تبلیغات ملی برای حکومت پهلوی اول و مصطفی کمال آتاترک
۱۲	بغداد	عراق	پاییز ۱۳۱۳	برخی از مقامات سیاسی و علمی عراق و ایران؛ ایرانیان مقیم عراق	گسترش شاهنامه پژوهی؛ تبلیغات ملی برای حکومت پهلوی اول
۱۳	کلکته بمبئی؛ کراچی؛ کوئته	هندوستان	پاییز ۱۳۱۳	شخصیت های علمی و فرهنگی هند همچون رایبندرانات تاگور؛ وزیر فرهنگ بنگال؛ برخی از پارسیان هند؛ مقامات کنسولگری ایران	گسترش شاهنامه پژوهی؛ سخنرانی هایی درباره فردوسی از سوی ادبای شبه قاره؛ نمایش فیلم فردوسی در کنسولگری ایران در بمبئی؛ تبلیغات ملی برای حکومت پهلوی اول
۱۴	قاهره	مصر	پاییز ۱۳۱۳	شخصیت های علمی و فرهنگی مصر؛ مقامات کنسولگری ایران	گسترش شاهنامه پژوهی؛ سخنرانی هایی درباره فردوسی از سوی ادبای مصر؛ برگزاری نمایشگاهی از آثار ادبی و هنری ایران؛ نمایش فیلمها و تصاویر مربوط به ایران جدید؛ تبلیغات ملی برای حکومت پهلوی اول

ادامه جدول ۱

جدول مقایسه ای برگزاری مراسم
هزاره فردوسی در جهان

برنامه‌های گوناگون و گاه پرطول و تفصیل در صدد برآمد تا از طریق سفارت‌خانه‌های ایران از بانیان مراسم جشن هزاره فردوسی در دیگر کشورها تشکر کند و از جمله در رم با اهدای «احکام مدال و مدال فردوسی و کتاب خلاصه شاهنامه گردآورده محمدعلی فروغی به پادشاه خدمتاتی که ۱۸ نفر از فضلا و دانشمندان کشور ایتالیا در اوان انعقاد جشن‌های هزاره گوینده بزرگ ایران فردوسی در رم انجام داده بودند»، از افراد و بانیان و سخنرانان این مراسم قدردانی کرد و جالب توجه این که در این میان نام بنیتو موسولینی، «رئیس دولت ایتالیا» هم به عنوان «رئیس افتخاری کمیته جشن فردوسی» در میان اسامی این ۱۸ نفر به چشم می‌خورد (ساکما، ۱۷۶، ۳۰-۲۹۷؛ ۳۷۹۸۰-۲۹۷).

۴. نتیجه‌گیری

سلطنت نوظهور پهلوی به سان سایر حکومت‌های عصر جدید بانی تحولات جدید محسوب می‌شد و از این رو به ایدئولوژی و حماسه‌ای متناسب با آن ایدئولوژی نیاز داشت. در دوره پهلوی اول، با توجه به ماهیت عرفی و غیردینی این حکومت و تحولات تاریخی ایران در اواخر عصر قاجار و دوران مشروطه، ناسیونالیسم که به تدریج به ناسیونالیسم شاهنشاهی بدل شد، به ایدئولوژی اساسی و مشروعیت‌بخش این حکومت تبدیل شد و طبعاً حکومت پهلوی با برافراشتن پرچم ملی‌گرایی به دنبال یافتن حماسه‌ای ملی برآمد و در این میان شاهنامه فردوسی عالی‌ترین و برجسته‌ترین حماسه ملی تاریخ ایران به شمار می‌رفت که سلطنت پهلوی می‌توانست از آن بهره‌برداری کند. از این رو، شخص پهلوی اول با وجود نداشتن علاقه فردی به عرصه ادبیات و شعر، خود را علاقه‌مند به شاهنامه و متولی برکشیدن نام و یاد فردوسی نمایاند و روشن‌فکران و رجال فرهنگی و سیاسی و نظامی آن عهد نیز به سهم خود در برافراشتن پرچم ستایش و تقدیس فردوسی و بزرگداشت او و شاهنامه، ضمن رقابت با یکدیگر، به تلاشی حداکثر و هم‌سو با نیاز سلطنت پهلوی و اوامر شاهانه در مسیر تدارک حماسه‌ای ملی برای این حکومت برخاستند و با استفاده و سوءاستفاده از شاهنامه کوشیدند تا مراسم بزرگداشت هزاره فردوسی و شاهنامه را به محلی برای تقدیس و ستایش حکومت پهلوی اول، ارائه تبلیغات گوناگون درباره «ترقیات» و پیشرفت‌های ایران در این دوره و در نهایت تدارک وجهه‌ای ملی و بین‌المللی برای حکومت او تبدیل کنند و در این عرصه و مسیر، برگزاری مراسم هزاره تولد فردوسی و جشن‌ها و برنامه‌های متعاقب آن در کشورهای مختلف تجلی عینی و عملی و نقطه اوج این تلاش سراسری، حکومتی و تبلیغاتی به حساب می‌آمد.

از سوی دیگر، با توجه به حضور نمایندگان سیاسی و شاهنامه‌شناسان و ایران‌شناسان کشورهای دیگر در این قبیل مراسم، گزارش‌های تبلیغاتی عهد پهلوی کوشیدند تا این

مشارکت و توجه بیگانگان و به‌ویژه اروپاییان به شاهنامه فردوسی را سمبل و نشانی از عظمت و اهمیت ایران در سطح جهان و تکریم ایران و سلطنت پهلوی از سوی کشورهای مهم دنیا قلمداد کنند.

منابع

منابع فارسی

اسناد

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما):
۳۱۰-۰۵۱۹۶۳؛ ۳۱۰-۰۵۱۷۴۴؛ ۳۱۰-۰۳۸۷۳۸؛ ۲۹۷-۰۳۷۹۸۰؛ ۲۹۷-۰۳۰۱۷۷؛ ۲۹۷-۰۳۰۱۷۶؛
۳۱۰-۰۵۱۹۷۹.

کتاب

آذری، س. علی. (۱۳۲۸). *زندگی فردوسی*. تهران: شرکت نسبی اقبال و شرکا.
اطلاعات در یک ربع قرن. (۱۳۲۹).
انجمن نامه و کتابخانه مزدیسنان. (۱۳۲۵). *فردوسی نامه مزدیسنان*. تهران: نشریه شماره ۱ باشگاه مزدیسنان تهران.
دولت آبادی، یحیی. (۱۳۶۴). *حیات یحیی*. (ج ۴). تهران: فردوس.
ریاحی، محمدامین. (۱۳۸۰). *فردوسی*. طرح نو.
سازمان جشن هنر، مجموعه جشن طوس. (۲۵۳۵). *فردوسی و ادبیات حماسی: مجموعه سخنرانی‌های نخستین جشن طوس (مشهد تیرماه ۲۵۳۴)*. تهران: سروش.
صفایی، ابراهیم. (۲۵۳۵ الف). *بنیادهای ملی در شهر یاری رضاشاه کبیر*. تهران: وزارت فرهنگ و هنر.
صفایی، ابراهیم. (۲۵۳۵ ب). *رضاشاه کبیر در آینه خاطرات*. تهران: وزارت فرهنگ و هنر.
عبده، جلال. (۱۳۶۸). *چهل سال در صحنه قضایی، سیاسی، دیپلماسی ایران و جهان*. (ج ۱). تهران: خدمات فرهنگی رسا.
غروی، مهدی. (۲۵۳۵). *شاهنامه فردوسی در نخستین نیم قرن شاهنشاهی دودمان پهلوی*. تهران: وزارت فرهنگ و هنر و بنیاد شاهنامه فردوسی.
فروغی، محمدعلی. (۱۳۸۷). *مقالات فروغی*. (ج ۲). تهران: توس.
محیط طباطبایی، محمد. (۱۳۶۹). *فردوسی و شاهنامه*. تهران: امیرکبیر.
نفیسی، سعید. (۱۳۴۵). *تاریخ معاصر ایران: از کودتای سوم اسفندماه ۱۲۹۹ تا بیست و چهارم شهریورماه ۱۳۲۰*. تهران: کتاب فروشی فروغی.

وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه. (بی تا). گزارش کنگره هزاره فردوسی، دوازدهم تا شانزدهم مهرماه ۱۳۱۳، مجموعه مقالات و خطابه‌ها. طهران: وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه.
 هدایت، مهدی قلی. (۱۳۴۴). خاطرات و خطرات. تهران: زوار.
 یغمایی، اقبال. (۲۵۳۵). کارنامه رضاشاه کبیر بنیان‌گذار ایران نوین. تهران: اداره کل نگارش وزارت فرهنگ و هنر.

مقاله

محیط طباطبایی، محمد. (۱۳۵۱). «ایران‌شناسی و زبان فارسی». چاپ شده در کتاب: سومین کنگره تحقیقات ایرانی. (ج ۱). (محمد روشن، کوشش گر). تهران، بنیاد فرهنگ ایران.

نشریه

روزنامه اطلاعات، (شماره ۲۲۹۶، ۲ مهر ۱۳۱۳).
 سال‌نامه پارس، ۱۳۱۴.

منابع لاتین

“Die Firdosi-Feier in Berlin”. (1934). *Zeitschrift der Deutschen Morgenlaendischen Gesellschaft*, Vol. 88 (N.F. 13), No. 2, PP 111-117.

English Translation of References

Documents

Sāzmān-e Asnād va Ketābxāne-ye Melli-ye Irān (Sākmā) (National Library and Archives of Iran):
 297-030176; 297-030177; 297-037980; 310-038738; 310-051744; 310-051963; 310-051979.[Persian]

Books

Abdeh, Jalal. (1368/1989). “*Čehelsāldarsahne-ye qazāyi, siyāsi, diplomāsi-ye Irānvajahān*” (Forty years in the judicial, political, and diplomatic scene of Iran and the world) (vol. 1). Tehrān: Xadamāt-e Farhangi-ye Rasā.[Persian]
 Anjoman-nāmeva Ketābxāne-ye Mazdisnān. (1325/1946). “*Ferdowsi-nāme-ye Mazisnān*” (Ferdowsinameh of Mazdisnan). Tehrān: Našriye-ye Šomāre-ye 1

- Bāšgāh-e Mazdisnān-e Tehrān.[Persian]
- Azari, S. Ali. (1328/1949). *“Zendeġi-ye Ferdowsi”* (Ferdowsi’s life). Tehrān: Šerkat-e Nasabi-ye EqbālvaŠorakā.[Persian]
- Dolat Abadi, Yahya. (1364/1985). *“Hayāt-e Yahyā”* (Yahya’s life) (vol. 4). Tehrān: Ferdows. [Persian]
- “Ettelā’ātdaryek rob’-e qarn”* (Information in a quarter of a century). (1329/1950).
- Foroughi, Mohammad Ali. (1387/2008). *“Maqālāt-e Foruqi”* (Foroughi’s articles) (vol. 2). Tehrān: Tus.[Persian]
- Gharavi, Mahdi. (2535/1956). *“Šāhnāme-ye Ferdowsi darnoxostinnim-qarn-e šāhanšāhi-ye dudmāne Pahlavi”* (Ferdowsi’s Shahnameh in the first half century of the Pahlavi dynasty). Tehrān: Vezārat-e FarhangvaHonarvaBonyād-e Šāhnāme-ye Ferdowsi.[Persian]
- Hedayat, Mahdi Gholi. (1344/1965). *“Xāterātvaxatarāt”* (Memories and dangers). Tehran: Zovvār. [Persian]
- Mohit Tabatabaei, Mohammad. (1369/1990). *“Ferdowsi vaŠāhnāmeġh”* (Ferdowsi and Shahnameh). Tehrān: Amir Kabir.[Persian]
- Nafisi, Saeed. (1335/1956). *“Tārix-e mo’āser-elrān: Az kudetā-ye sevvom-e Esfand-māġh 1299 tābišt-o-čāhārom-e Šāhrivar-māġh 1320”* (The contemporary history of Iran).Tehrān: Ketāb-foruši-ye Foruqi. [Persian]
- Riahi, Mohammad Amin. (1380/2001). *“Ferdowsi”* (Ferdowsi). Tehrān: Tarh-e no.[Persian]
- Safayi, Ebrahim. (2535/1956a). *“Bonyād-hā-ye mellidaršāhriyāri-ye RezāŠāġh-e Kabir”* (National foundations under the kingdom of Reza Shah the Great). Tehrān: Vezārat-e FarhangvaHonar.[Persian]
- Safayi, Ebrahim. (2535/1956b). *“RezāŠāġh-e Kabir darāyine-ye xāterāt”* (Reza Shah the Great in the mirror of memories). Tehrān: Vezārat-e FarhangvaHonar.[Persian]
- Sāzmān-e Jašn-e Honar, Majmu’-e Jašn-e Tus (Tus-Festival). (2535/1956). *“Ferdowsi vaadabiyāt-e hamāsi: Majmu’e-ye soxanrāni-hā-ye noxoštinjašn-e Tus (MašhadTirmāġh 2534)”* (Ferdowsi and epic literature: Collection of speeches of

- the first Tus festival (Mashhad, July 1955)). Tehrān: Soruš.[Persian]
- Vezārat-e Ma'ārefvaOwqāfvaSanāye'-e Mostazrafeh. (n. d.). "*Gozāreš-e kongere-ye hezāre-ye Ferdowsi, davāzdahomtāšānzdahom-e Mehr-māh 1313, majmu'e-ye maqālātvaxatābe-hā*" (Report of Ferdowsi Millennium Congress, 4th to 8th of October 1934, collection of articles and speeches). Tehrān: Vezārat-e Ma'ārefvaOwqāfvaSanāye'-e Mostazrafeh.[Persian]
- Yaghmaei, Eghbal. (2535/1956). "*Kārnāme-ye RezaŠāh-e Kabir bonyān-gozār-e Irān-e novin*" (The achievements of Reza Shah the Great, the founder of modern Iran). Tehrān: Edāre-ye Koll-e Negāreš-e Vezārat-e FarhangvaHonar.[Persian]

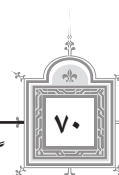
Articles

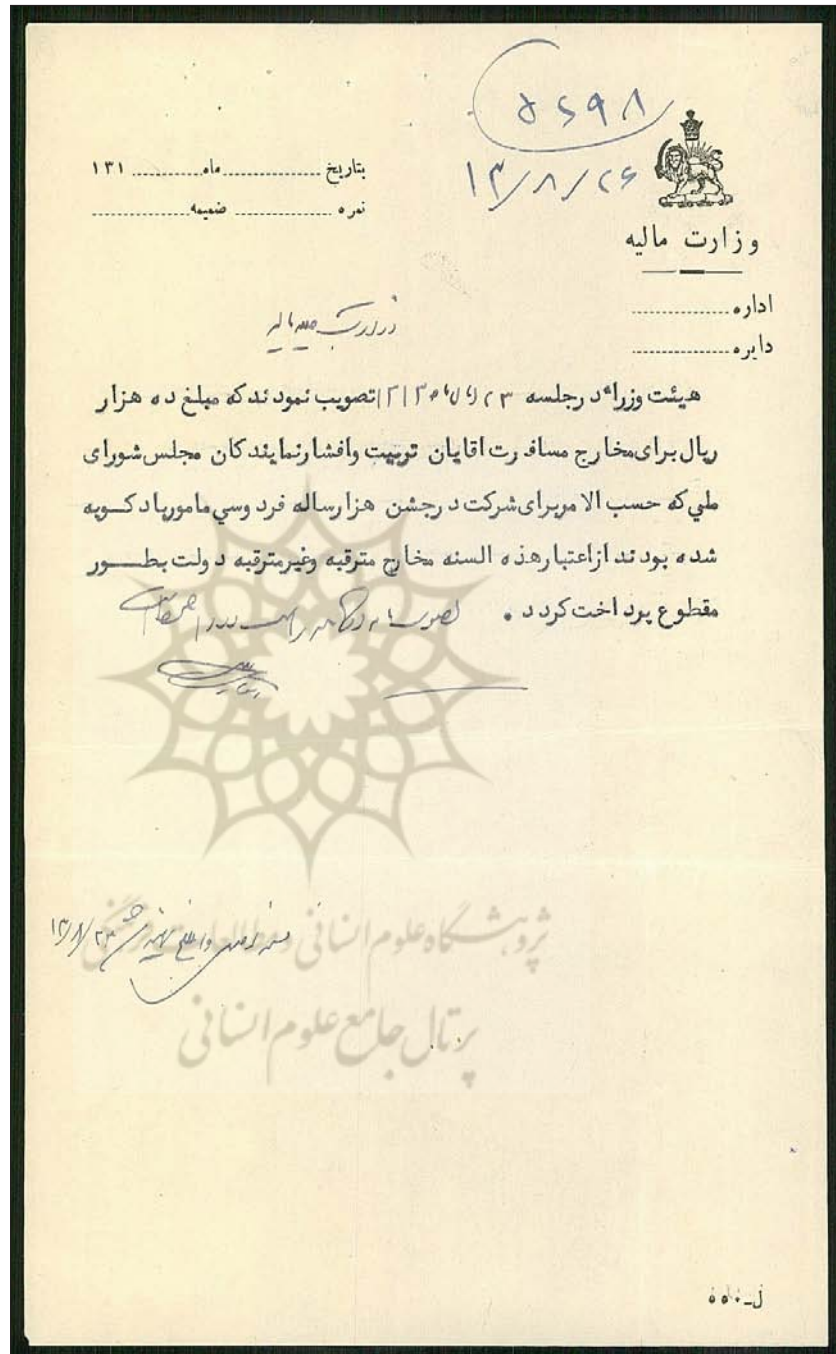
- "Die Firdosi-Feier in Berlin". (1934). *Zeitschrift der DeutschenMorgenlaendischen Gesellschaft*, vol. 88 (N.F. 13), no. 2, pp. 111-117.
- Mohit Tabatabaei, Mohammad. (1351/1972). "Irān-šenāsvazabān-e Fārsi" (Iranology and Persian language). In Mohammad Roshan (Ed.), "*Sevvominkongere-ye tahqiqāt-e Irāni*" (The third Iranian research congress) (vol. 1). Tehrān: Bonyād-e Farhang-e Irān (Bonyad-e Farhang-e Iran).[Persian]

Press

- Ruznāme-ye *Ettelā'āt* (Ettelaat Newspaper), (issue no. 2296, 2 Mehr 1313/ 24 September 1934).[Persian]
- Sālnāme-ye *Pārs*, 1314/1935.[Persian]

گزیده اسناد

سند ۱

ل- ۵۵۱

بتاریخ ۱۶/۸/۱۳۱۱

نمره ۱۹ ضمیمه

وزارت مالیه

اداره بودجه

دایره

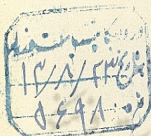
مقام محترم راست وزراء عظام

بطوریکه خاطر محترم مستحضراست بموجب تصویب هیئت وزراء عظام مبلغ ده هزار ریال برای خرج سفر آقایان فریب و افشار نمایندگان مجلس شورای ملی که حسب الامر برای شرکت در جشن هزار ساله فردوسی عام یاد کوبه شده بودند تعیین شده و نظر بغیرت امر وزارت مالیه از اداره مباشرت مجلس شورای ملی تقاضا نمود که وجه مذکور را با آقایان تادیه نمایند تا وزارت مالیه تنخواه انرا حواله صادر و اداره مزبورہ کار سازی دارد.

نظر باینکه تصویب نامه پرداخت وجه مذکور هنوز بوزارت مالیه ابلاغ نکرده راداره مباشرت مجلس شورای ملی هم عوض وجه پرداختی خود را مطالبه مینماید. استدعی است مقرر فرمائید تصویب نامه ان از محل اعتبار مخان مترتبه غیر مترتبه دولت مطابقت مسوده ضمیمه صادر و ابلاغ کرد.

انظر وزیر مالیه

Handwritten signature

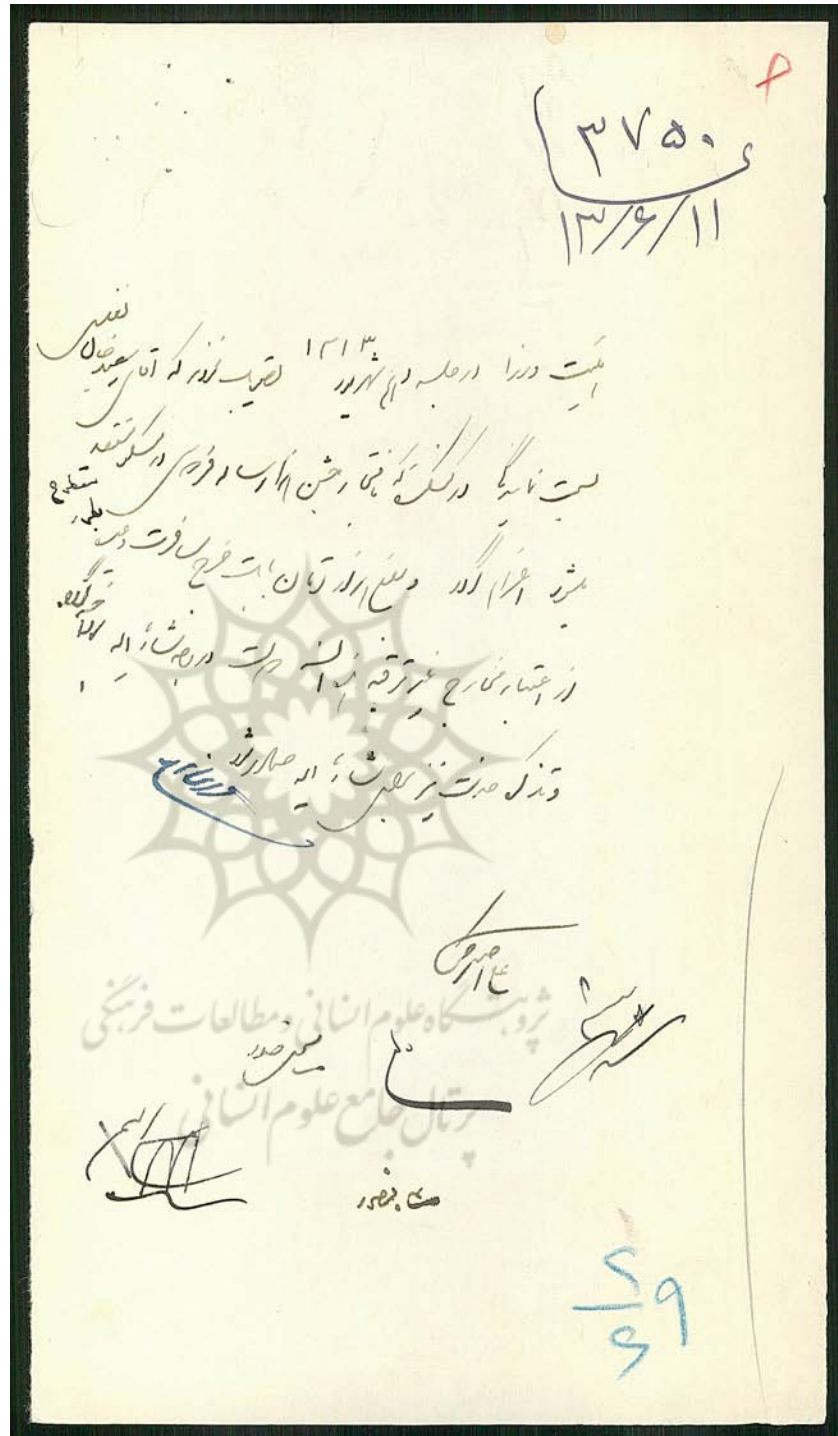
Handwritten notes and signatures

پرویش گاه علوم انسانی و مطالعات
رتال جامع علوم انسانی

Handwritten notes and dates

سند ۲

ل- ۱۵

بتاریخ ماه سنه ۱۳۱

نمره ضمیمه

وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه

آهاره کل انطباعات

دائره

سفارت شاهنشاهی ایران در رم

بیاد اش خدماتی که ۱۸ نفر از فضلا و دانشمندان کشور ایتالیا در اوان انعقاد جشنهای هزاره گوینده بزرگ ایران فردوسی در رم انجام داده اند اینک بصحابت این نامه احکام مدال و مدال فردوسی و کتاب خلاصه شاهنامه گرد آورده جناب آقای محمدعلی فروغی

بشرح ذیل :

- ۱- احکام مدال فردوسی ۱۸ طغری
- ۲- مدال فردوسی ۱۸ قطعه
- ۳- خلاصه شاهنامه (دوره کامل) ۱۸ مجلد

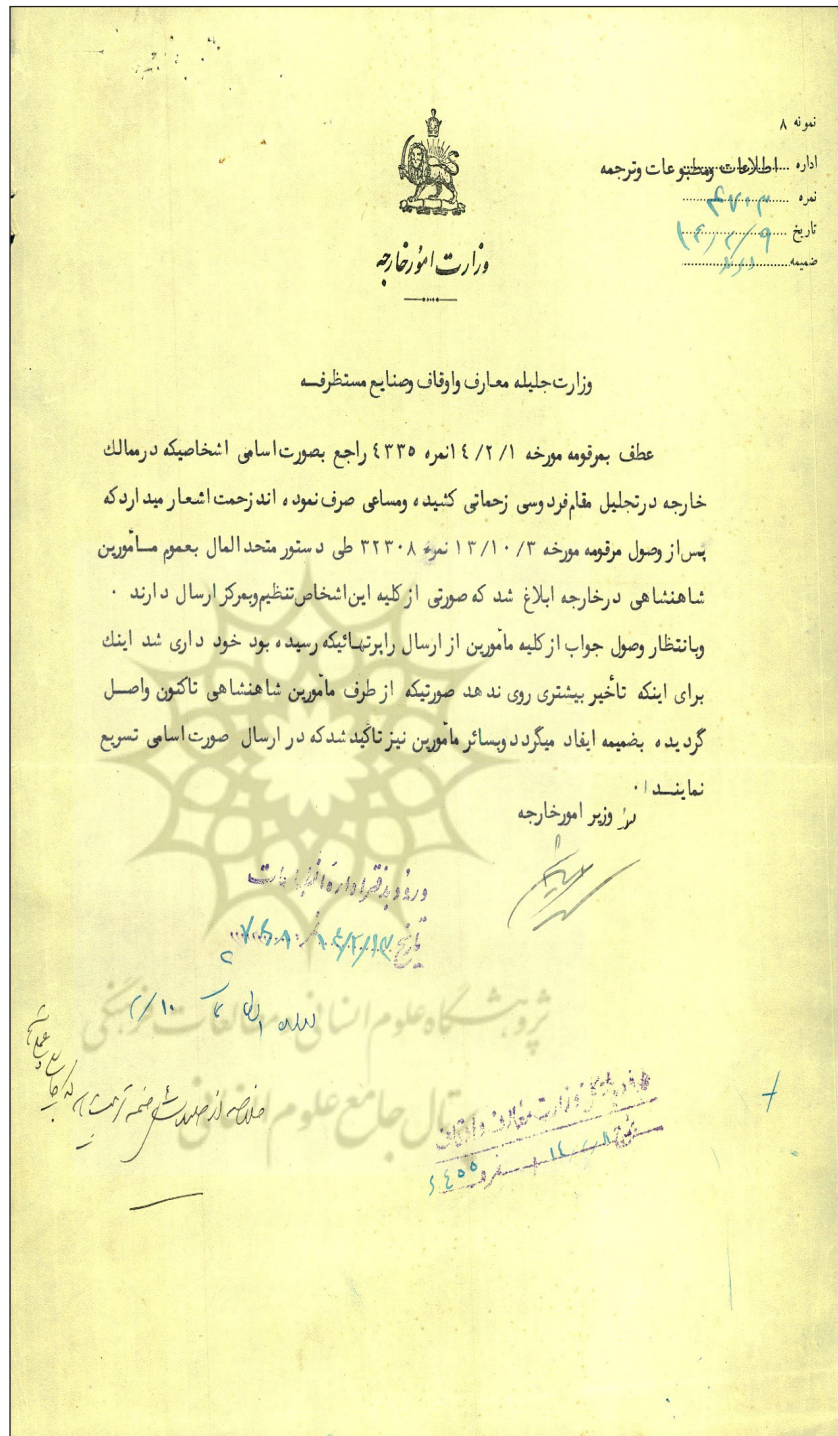
ایفاد میگردد خواهشمند است احکام و مدالها و مجلدات کتاب مزبور (بشرح صورت ضمیمه) بصاحبان آنها تسلیم و وصول آنها را نیز به وزارت معارف اعلام فرمایند ، موجب امتنان است .

وزیر معارف و اوقاف

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

سند ۴

نمونه ۸

اداره... اطلاعات و مطبوعات و ترجمه

نمبره.....

تاریخ.....

ضمیمه.....

وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه

وزارت جلیله معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه

عطف بمرقومه مورخه ۱/۲/۴۳۳۵ انمره راجع بصورت اسامی اشخاصیکه درممالک
خارجه در تجلیل مقام فردوسی زحماتی کشیده و مساعی صرف نموده اند زحمت اشعار میدارد که
پس از وصول مرقومه مورخه ۳/۱۰/۱۳۳۰۸ نمرة ۳۲۳۰۸ طی دستور متحدالعمال بعموم مأمورین
شاهنشاهی در خارج ابلاغ شد که صورتی از کلیه این اشخاص تنظیم و معرکز ارسال دارند
و بانتظار وصول جواب از کلیه مأمورین از ارسال را برتبهائیکه رسیده بود خود داری شد اینک
برای اینک تاخیر بیشتری روی ندهد صورتیکه از طرف مأمورین شاهنشاهی تاکنون واصل
گردیده بضمیمه ایفاد میگردد و مسائر مأمورین نیز تاگید شد که در ارسال صورت اسامی تسریع

نمایند

رئیس وزیر امور خارجه

وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه

تاریخ ۱۳۳۵/۱۰/۲۴

شعبه اول

شعبه اول
وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه
تاریخ ۱۳۳۵/۱۰/۲۴

فہرست فضلا و دانشمندان کشور ایتالیا کہ هنگام انعقاد جشنهای ہزارہ نوردیسی شرکت نمودہ و خدماتی انجام دادہ اند

و نوع تقدیری کہ از آنان بعمل آمدہ است

نمبر ترتیب	اسم ہ فارسی	اسم ہ فرانسیسی	شغل در ارباب جشنهای نوردیسی	حکم ہدال نوردیسی	مدال نوردیسی	خلاصہ شہادتنامہ
۱	جناب آقای موسولینی	S. E. Monsieur Mussolini	رئیس دولت ایتالیا	۱	۱	۱
۲	جناب آقای سوتیچ	S. E. Suvitch	معاون وزارت خارجہ	۱	۱	۱
۳	جناب آقای ارکل	S. E. Brocole	وزیر معارف	۱	۱	۱
۴	آقای مارکی	S. E. Marconi	رئیس آگادہ سلطنتی	۱	۱	۱
۵	آقای فوربچی	S. E. Formichi	نایب رئیس آگادہ	۱	۱	۱
۶	آقای رکو	S. E. Rocco	رئیس دانشگاہ	۱	۱	۱
۷	آقای پاولینی	S. E. Pavolini	رئیس انجمن آسیائی دانشگاہ	۱	۱	۱
۸	آقای گیانینی	S. E. Giennini	عضو سنا	۱	۱	۱
۹	آقای ژان نیل	S. E. Gentile	عضو سنا	۱	۱	۱
۱۰	آقای نالینو	S. E. Nallino	مدیر مدرسہ شرقی از اونیورسیتہ سلطنتی	۱	۱	۱
۱۱	آقای ژوسپ توجی	S. E. Giuseppe Tucci	پرنسور دانشگاہ سلطنتی رم	۱	۱	۱
۱۲	آقای پرنسور بگینہ	Prof. Béguinot	مدیر موسسہ شرقی ناپل	۱	۱	۱
۱۳	آقای پرنسور بونی چی بونی	Prof. Luigi Bonelli	عضو موسسہ شرقی ناپل	۱	۱	۱
۱۴	آقای میکیل آنژ لوگیدی	Prof. Michelangelo Guidi	عضو دانشگاہ سلطنتی رم	۱	۱	۱
۱۵	آقای پرنسور انتونی نو پالگلیارو	Prof. Antonino Pagliaro	عضو دانشگاہ سلطنتی رم	۱	۱	۱
۱۶	آقای پرنسور ائور روسی	Prof. Ettore Rossi	از کارکنان دانشگاہ رم	۱	۱	۱
۱۷	آقای فرانسیسکو گابریلی	Prof. Francesco Gabrielli	عضو دانشگاہ سلطنتی رم	۱	۱	۱
۱۸	آقای ہاری الینی	Barbiellini Amidei		۱	۱	۱
				۱۸	۱۸	۱۸

سند ۶

